

ACTIVITATEA LITERARĂ A LUI D. D. PĂTRĂȘCANU

MIRCEA DINUTZ

I. *Riscuri previzibile*

Cine încearcă să repună în discuție un autor important, dar nu mare, ale cărui valențe literare și sociale au fost deja considerate, locul lui în istoria literaturii fiind cu precizie evaluat, își asumă un anumit gen de dificultăți. Handicapul e real, mai ales că, lăsind la o parte mareea popularitate pe care a avut-o în timpul vieții, critica și istoria literaturii s-au situat, cu puține excepții, pe o poziție judicioasă.

O schimbare a unghiului de vedere se cere în mod imperios argumentată, ca venind din substanța și semnificația operei, dar mai probabil se pot face considerații, observații de nuanță, de interpretare a-tentă, opera acestuia suscitantă încă interes.

D. D. Pătrășcanu este un autor despre care s-au spus — în genere — lucrurile esențiale. Au vorbit despre el : G. Ibrăileanu, H. Sanielevici, Eugen Lovinescu, Mihail Ralea, George Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Tudor Vianu, „breviter dictu“, toată elita criticii și istoriei literare românești din epoca interbelică.

Aproape firesc a urmat o perioadă de tăcere, de ignorare, venită mai degrabă dintr-o conjunctură nefavorabilă decit din rea-credință.

Citeva ediții bune între care se distinge cea a Vioricăi Farcașiu¹ au readus pe autor în atenția publicului și a specialiștilor. Intervențiile de dată recentă au stabilit cu competență filiațiile, compozitia umorului, calitățile de scriitor, corijind unele erori sau exagerări anterioare. Astfel, studiul lui Valentin Tașcu² este o cercetare la obiect, sintetizind aprecierile, dar și obiecțiile principale.

Ne propunem, aşadar, să reluăm datele problemei și să-l explicăm pe D. D. Pătrășcanu, inevitabil, având în vedere contextul socio-cultural

1 D. D. Pătrășcanu „*Opere alese*“ vol. I, II, ediție îngrijită, note, prefață de Viorica Farcașiu, Editura Junimea, Iași 1971 și 1972.

2 Valentin Tașcu — „*Un umorist blajin*“ în vol. „*Incidențe*“, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 164—180.

al epocii, cît și prin prisma cristalizărilor valorice. Vom reconsidera acolo, unde nu ne satisfac ipotezele anterioare și vom nuanța de cîte ori detaliile operei ne vor reține atenția. Asumîndu-ne, bineînțeles, riscurile.

II. *Omul Pătrășcanu. Schiță biografică*

Dacă scriitorul D. D. Pătrășcanu nu poate fi astăzi consemnat în afara cercului de la „Viața Românească”, al cărui membru de bază a fost mulți ani, omul nu poate fi înțeles în afara spațiului moldovenesc, căruia i-a apartinut prin temperament și aspirații.

Despre om ne-au rămas confesiuni deghizate sumar, schițe fugare alcătuite de Ionel Teodoreanu sau Mihail Sevastos, suficiente însă pentru a reconstitui imaginea unui om vesel, pătimăș chiar, care a știut să fie totă viața ceea ce se numește un om cu principii și pe care nu și le-a contestat niciodată, chiar în imprejurări vitrege fiind.

S-a născut la Tomești — Iași, la 8 octombrie 1872 (și această dată a fost controversată). D. D. Pătrășcanu se trage, într-adevăr în linie paternă, din rude cu o bună poziție socială încă din secolul XVIII.

Primele trei clase le face la școala „Vasile Adamache” din comuna natală după care continuă clasa IV-a primară la școala din Sărărie Iași, unde îl are pe prestigiosul dascăl ieșean, Toma Săvescu.

Urmează liceul „Academia” (Liceul Național) din Iași, iar în 1892 ia bacalaureatul. După ce ratează un an la Facultatea de drept, se înscrive în 1893 la Facultatea de litere, secția istorie-filosofie, mult mai adecvată spiritului și temperamentului său, cu priză la fapte și având, probabil, tentația analizei. Licență și-o ia la 28 iunie 1897.

În acești ani de formare s-a apropiat de mișcarea socialistă, a citit sau a încercat să citească „Capitalul” de Marx, după cum reiese și din cunoșcutele „Amintiri”, deși atribuite unui oarecare Constantin Cassian, cu cert caracter autobiografic³. Atmosfera acestor ani a fost de bun augur și ea va avea o importanță deosebită în formarea multor spirite, care vor evoluă pe tărîm cultural sau social în Iașiîn acelora ani.

Lecturile din această perioadă sunt simptomatice pentru viitorul prozator umorist : Creangă, Saltikov-Şcedrin, la care se adaugă Tolstoi, Dostoievski, Turgheniev, Gincearov, Pușkin, Lermontov, Nekrasov, Cernîșevski și, bineînțeles, Eminescu.

După un an de stagiu la Focșani, Ministerul Cultelor și Instrucției Publice îl numește prin ordinul nr. 54785 (seria B) la 7 septembrie 1898⁴ ca profesor suplinitor pe catedra de istorie la liceul „Ferdinand” din Bacău, ordin înregistrat la 8 septembrie 1898 nr. 358.

La Bacău va funcționa între anii 1898—1907, cu o intrerupere în anul școlar 1900—1901. Devine titular prin ordinul 18221 din 27 iulie 1902.

³ Recunoaște caracterul autobiografic în „Adevărul literar și artistic” nr. 774, 6 oct. 1935, p. 1—2. Așa se explică și pseudo-cronica lui Garabet Ibrăileanu la Vol. „Schițe și amintiri”, 1909, cu referire la „Amintiri” Corifeul „Viații Românești” se arată prea emoționat pentru a încerca un act critic.

⁴ Arhivele statului Bacău — Dosar 2 pac. 17, fila 848.

Aici, foarte apreciat ca profesor, are însă necazuri de ordin politic, fiind la un moment dat victimă unei înscenări. Semnează ultimul stat de plată în septembrie 1907. Cîțiva ani (1907—1911) va suplini în Iași la Liceul Național și Liceul internat, după care va obține catedră în București la liceele Matei Basarab și Mihai Viteazul. Astă pînă în 1918, cînd este înlăturat din învățămînt, ca urmare a atitudinii sale filo-germane din timpul războiului, poziție pe care s-a situat cu consecvență și după terminarea lui. Probă stă volumul „În fața națiunii” din anul 1924.

De aici încolo va scrie literatură, va susține din toate puterile nouă serie a „Vieții Românești” și va înțelege să-și exercite profesiunea indirect, ca autor de manuale școlare.

Astfel, pentru a dovedi eficiența manualelor sale, notăm aici că „Istoria Veche” pentru clasa I secundară cunoaște pînă în 1943 douăzeci și cinci de ediții, „Istoria Veche și mijlocie” pentru clasa I secundară — 15 ediții, „Istoria nouă, epoca modernă și contemporană” pentru clasa III-a secundară — 6 ediții ș.a.m.d. Fără îndoială pasiunea pentru profesiune, manifestată astfel, a fost dublată și de un interes pecuniar, atât timp cât nu se mai putea întreține prin exercitarea vreunei funcții.

Între 1909 și 1929 este un scriitor de o mare popularitate, cu apariții editoriale susținute, apreciat de majoritatea comentatorilor ca venind din „mantaua” marelui Caragiale.

La aceasta a contribuit și o scrisoare a maestrului către D. D. Pătrășcanu, dată publicitatii în 1922, la o a treia ediție a volumului „Schițe și amintiri”. Aprecierile măgulitoare nu se pot explica numai prin amabilitate.

Se retrage din scena literaturii prematur, poate simțindu-și resursele epuizate și moare la 4 noiembrie 1937.

Spirit dinamic, constructiv, om de acțiune, el s-a angajat cu insuflețire, principal, și de bună credință în tot ceea ce a făcut, cu rezultate nu totdeauna optime, dar notabile în epocă. Rămine să evaluăm pe literatul D. D. Pătrășcanu, neuitînd nici o clipă ce a însemnat el pentru revista „Viața Românească” și pentru mișcarea ieșeană.

III. Literatura. Spontaneitate și influențe

Patru din cele mai importante volume ale sale⁵ au cunoscut — fiecare — trei ediții la intervale relativ mici (excepție făcînd ultimul volum). A fost tradus în limba italiană⁶ încă în timpul vieții și a obligat pe cei mai reputați critici din epocă să-și spună cuvîntul. Ulterior, a

⁵ „Schițe și amintiri” 1909, 1918, 1922.

„Timothei mucenicul”, 1912, 1918, 1922.

„Candidat fără noroc”, 1916, 1918, 1922.

„Un prinz de gală”, 1928, 1929, și 1958.

⁶ „Il vincitore di Napoleone”, Milano, Edizione Maior 1928 p. 28—32 și „La signora Cuparencu”, Perugio, Venezia, La nuova Italia, 1929, 163 p.

intrat în trei antologii de' umor românesc⁷, deși Valentin Tașcu, în studiul amintit apreciază că D. D. Pătrășcanu nu poate fi integrat nici uneia din categoriile de umor, recunoscute ca atare.

De la bun început, comentatorii s-au grăbit să-l raporteze la Caragiale, intuind apropierea de spirit (incontestabilă) precum și intenții aproximativ echivalente. Remarca lui Caragiale, din cunoscuta scrisoare, precum că și-a recunoscut personajele, nu a făcut decit să alimenteze și să susțină o asemenea judecată critică. Apropierea de Sadoveanu a avut, de asemenea, o bază reală. „Arhanghelul Mihail”, cel puțin, ne duce, indiscutabil, la Sadoveanu.

De fapt, însuși autorul a avut o asemenea traiectorie biografică și scriitoricească, punctată în aşa fel, încât trimiterile la Caragiale și Sadoveanu erau la îndemina oricărui critic. Citite atent, bucătările cele mai reprezentative ale lui D. D. Pătrășcanu confirmă, în linii foarte generale, formula caragaliană, deviațiile nefiind însă de neglijat.

H. Sanielevici, îl vedea, în mod exagerat, ca fiind „singurul discipol al lui” (Caragiale, n.n.)⁸. G. Călinescu aprecia că scriitura lui D. D. Pătrășcanu constituie un aliaj în „compunerile care exprimă, pe urmele lui Caragiale și Sadoveanu, umorul inocenței”⁹. Mergind mai departe, pe urmele lui Vasile Savel¹⁰, Valentin Tașcu afirmă că proza acestuia este un adevărat „teritoriu de încrucișare a influențelor” și că tocmai această, „contopire armonică de măsuri umoristice face originalitatea operei sale”¹¹.

Fără a contesta în totalitate aceste afirmații, am observa că se trec totuși în plan secund predispozițiile native ale prozatorului moldovean, a cărui operă ni se pare, în primul rînd, produsul unor inclinații spontane spre faptul de viață, imediat și abia, în al doilea rînd, locul de întilnire al unor influențe, cîte sint. Să nu uităm că un profesor de istorie — și unul dintre cei talentați, din cîte știm — e ancorat în fapte, date și determinări, mai puțin inclinat spre transfigurarea unor fapte de viață. Dar ca moldovean curat, ce se află, nu putea avea nervul, nici tăișul satiric al unui Caragiale.

La D. D. Pătrășcanu procedeele, deși în spirit (în sensul generos al cuvîntului) se întîlnesc cu marele Caragiale, vor fi altele. Dar înclinăm să credem că ele sint prea puțin conștientizate, prea puțin aplicate programatic. Ele vin mai degrabă spontan, aproximativ situația bunului publicist care știe exact ce vrea să spună, cunoaște ținta și are permanent în față faptul văzut sau trăit. Deviațiile vor fi de procedură, nu de

⁷ „Proza umoristică română” București E.P.L. 1965, vol. I, p. 499 „Zece umoriști români”, ed. îngrijită de G. Zarafu, București, Ed. Albatros, 1974, p. 9—54.

„Nu rîde de alții...”, București, Ed. Ion Creangă, 1975, p. 5—25.

⁸ H. Sanielevici, „Cercetări critice și filozofice” București 1968, p. 128.

⁹ G. Călinescu „Istoria literaturii române de la origine pînă în prezent”, București, F.R.P.L.A. 1947, p. 596.

¹⁰ Vasile Savel „Contemporanii”, vol. I, Arad, 1920.

¹¹ Valentin Tașcu, vol. cit., p. 165.

substanță și ele vor deveni din reflex sau rutină. La prozatorul „Vieții Românești“ e vorba de reflex publicistic, de instinct în primul rînd.

Atunci cînd afirmă că a respectat principiile lui Horațiu trebuie să înțelegem, cum e firesc, că a lucrat asupra cuvintului și asupra frazei, în acest sens fiind și declarațiile sale¹². Nu se vede nici din puțina corespondență pe care î-o cunoaștem, nici lucrările sale nu ne conving că și-ar fi pus probleme de construcție sau de procedee artistice, deși nu-i exclus să fi fost, exclusiv o problemă de laborator, de intimitate, ce nu se cere dezvăluită.

În cele mai bune bucăți ale sale a făcut pasul oricît de modest, spre transfigurare artistică (și aici validăm influența lui Sadoveanu), a decapat din instinct, momente semnificative din cotidian, creînd atmosferă, șărjind sau caricaturizind, uneori atingind chiar tonusul satirei, în spiritul lui Caragiale, în registrul său tematic, dar nu și în substanță sau procedee.

Critica, deși la unison în a recunoaște influențele, chiar mai mult decît era necesar, nu a căzut în păcatul de-al considera un simplu epigon. Există, și vom argumenta, un summum de procedee care-l fixează ca prozator original, există un tempo, un suflu care nu este nici al marelui Caragiale, nici a lui Sadoveanu. Ne vom ocupa de toate acestea, nu pentru a forța ușii deschise, ci pentru a expune mai detaliat și mai nuanțat ceea ce, pînă acum, a fost doar schițat.

Temperamental, a fost un sentimental. Așa îl prezintă și Ionel Teodoreanu¹³, așa se prezintă și singur, încă de la debut. „Amintirile lui Constantin Cassian“¹⁴, probează în acest sens. Partea întîi a acestor „Amintiri“, intitulată „Din copilărie“, folosește tehnica colajului, chiar el enumerind în scrisoarea amintită către G. Ibrăileanu vreo 20 de întimplări, atribuite unor alter-ego. Impresia de neunitar este estompată de sentimentalismul, nu totdeauna desuet (desuetudinea e mai evidentă în cea de a doua parte) și de cursivitatea povestirii.

În prima parte, cel puțin, D. D. Pătrașcanu se dovedește ca făcînd parte din familia generoasă a povestitorilor moldoveni, amintind în unele episoade de Vasile Alecsandri (v. episodul cu Neculai Vintu), unele pagini avind însă, în mod cert, fluxul și dulceața amintirilor lui Creangă, pe care-l admira mult. Nostalgia Iașilor de altădată, încă de aici, ne probează că mintea omului matur era bîntuită de fantasmele trecutului, trădind, de altfel, o structură sadoveniană, anterioară contactului direct cu Sadoveanu, lată deci, verificate predispozițiile sale romantice, care nu se cer explicate neapărat, prin influențe.

Influențele nu au făcut decît să întărească aceste predispoziții, să le canalizeze.

12 V. scrisoarea din oct. 1906 către G. Ibrăileanu probabil din Bacău) în D. D. Pătrașcanu „Opere alese“ vol. II, Junimea. 1972, p. 234.

13 Ionel Teodoreanu „Masa umbrelor. Întoarcerea în timp“, București, 1957, pp. 30—31.

14 Apărute pentru prima dată în „Viața românească“ nr. 1 ianuarie 1907, p. 46—72.

Tot în această primă parte trebuie remarcat că fler dovedește autorul în selectarea momentelor semnificative pentru sugerarea unei atmosfere, procedeu pe care-l va folosi și mai tîrziu. Vocația comică e validată tocmai de aceste momente, comice prin ele însese, fără ca autorul să folosească comentariul ironic sau orice alt artificiu, încă o dovadă că acesta nu era, pe de-a-ntregul un artist în sensul etimologic al cuvintului, în sensul conștientizării procedeeelor. E un talent frust, care înregistrează anecdotă cu efect scontat, mizind pe umorul de suprafață, imediat.

Autoironia, din partea a două, implică în intenție o detașare de obiectul povestirii, în multe puncte melodramatică, și greu de digerat astăzi. De reținut însă intenția și faptul că tonul din „Amintiri“, confesiune la modul adolescentin, n-a mai fost repetat. Comicul, dincolo de calitatea lui, pe care l-a cultivat D. D. Pătrășcanu a fost o armă de apărare, o adevărată eschivă pentru om. Ceea ce a rămas și l-a trădat pe autor a fost o anume duioșie, o bonomie care l-a impiedicat să-și ducă procedeele pînă la ultimele consecințe, pînă la satira plină și la sarcasmul curat. Decupînd ce l-a iritat sau amuzat, și-a făcut cunoscute intențiile, s-a ferit însă să condamne ferm.

Dacă ne-am oprit atît de mult asupra „Amintirilor“ n-am făcut-o, evident pentru calitatea lor, ci pentru că ne dă prilejul să descifrăm principalele linii de forță și structura eclectică inițială. Ar mai fi de reținut talentul de portretist, modul în care sunt sugerate anumite personaje, din cîteva linii, dintr-o aluzie sau mai degrabă, dintr-o acțiune preferată înaintea celorlalte. Iși va oferi, mai tîrziu, rar prilejul de a-și etala această calitate. În continuare, procedeele se vor decanta, numărul lor micșorindu-se și întorcindu-se, la un moment dat, împotriva autorului, limitindu-l.

Pieselete reprezentative, în sensul apropierea de Caragiale sunt cele cu tentă politică. În acestea se verifică și un registru tematic comun și cîteva procedee, ce pot fi explicate și prin influență¹⁵.

Ca și Caragiale demască : birocratia dintr-un minister („O audiență la Ministerul de război“), „lanțul slăbiciunilor“ prin care se trec toate într-o asemenea societate („Stăruinți“), farsa alegerilor („Ce cere publicul la un deputat“ și „Candidat fără noroc“) s.a.m.d. Obiectul demascării fiind aproximativ același, procedeele diferă sensibil.

D. D. Pătrășcanu va folosi și el dialogul, ținînd ca și Caragiale — la autenticitatea lui și comentariul. Acesta din urmă, însă, va fi foarte rar caragalian. Comentariul moldoveanului va fi, mai degrabă, un apendice necesar al dialogului, sprijinindu-l, punctind decorul sau stările psihologice la care e foarte atent.

¹⁵ Le enumerez pe cele care ni se pare că fac parte din această categorie ; „O audiență la ministerul de război“, „Ce cere publicul de la un deputat“, „Stăruinți“, „Rețetă pentru un discurs parlamentar“, „Candidat fără noroc“, „Temperament egal“, „Un Gambetta travestit“, „Jalnica tragedie a căpitanului Pontbriaut“, „Five o'clock“, „În fața autorităților“.

La D.D. Pătrășcanu și Ion Luca Caragiale punctele de plecare sunt aceleași. Amîndoi pleacă de la observațiile imediate, de la lucruri trăite, văzute și auzite, amîndoi operează o prealabilă selecție de materialul faptic, în sensul vocației lor comice, sesizind ridicoul și rizibilul, farsa și impostura, snobismul și prostia. D. D. Pătrășcanu rămîne însă prozatorul lucrului mărunt, el nereușind să ajungă la revelația unor înalte semnificații, a unor trăsături caracteristice, general-umane așa cum se întimplă la Caragiale. Nae a lui Pătrășcanu este doar o schiță inconsistentă a lui Mitică, un personaj limitat la un anume document istoric, la anumite situații, din care decurg semnificații minore. Caragiale dovea în momentele sale nu numai spirit de observație, ochi și ureche atentă, dar și o înaltă conștiință estetică. Construcțiile lui D. D. Pătrășcanu sunt de multe ori deficitare, momentele comice sunt dilatate nepermis.

Să comparăm, de pildă, discreția și parcimonia mijloacelor din „Lanțul slăbiciunilor“ a lui Caragiale care folosește, în sensul larg, parabola cu confesiunea greoaie a lui D. D. Pătrășcanu din „Stăruinții“. Ne limităm la această comparație directă, deoarece continuind, l-am zdrobi pur și simplu pe autorul nostru, ceea ce nu ne este în intenție.

Oprindu-ne asupra scenetei (s-o numim așa) „Candidat fără noroc“, ca fiind o reușită din seria enumerată, remarcăm regia precum și colajul făcut, în intenția de a-l trece pe erou, prin căt mai multe întîmplări, prin căt mai multe medii și punîndu-l față în față cu căt mai multe personaje. Are urechea atentă, înregistrînd limbajul căt mai fidel, sugerăză prin cîteva linii portrete și caractere, cumulează episoade disparate pentru a realiza căt mai deplin ridicoul personajului. Episoadele sunt adevărate secvențe de film, care alăturate, realizează o structură unitară, dar nu o construcție clasică. Prozatorul moldovean nu reușește să-și concentreze forțele și mijloacele într-o construcție de mai mari proporții, se dispersează în secvențe pe care le leagă ideatic.

Tot un colaj realizează și în „Ce cere publicul de la un deputat“ și aceasta ca și altele, rezultat al unor lucruri trăite direct¹⁶.

Ironia caragaliană o întîlnim într-o schiță ca „Un Gambetta travestit“ în care autorul se preface a-l crede pe omul de stat Victor Antonescu salvatorul României.

Această mimare ascunde o ironie nimicitoare și nu ne mirăm că apare într-un volum¹⁷ cu certă tentă politică. Trucată este și nedumerirea din „Temperament egal“, ce face parte din același volum. Nu putem însă trage concluzia, din aceste două exemple, că autorii în discuție s-ar apropia și în substanță, deși trebuie să recunoaștem valoarea de satiră a pieselor cu temă politică la D. D. Pătrășcanu, evident nu la nivelul caragalian.

¹⁶ Așa cum a recunoscut în interviul publicat în „Adevărul literar și artistic“ nr. 774, din 6 oct. 1935 p.p. 1—2.

¹⁷ D. D. Pătrășcanu „Domnu Nae, scene din vremea ocupației“, București Ed. Librăriei H. Steinberg, 1921.

Bonomia, privirea amuzată, dar nu indignată, anulează intenția de satiră din „Inspecție“ și „Condica doamnei Pompiliu“, apropiate și acesea de registrul tematic al pieselor scurte caragialiene. La D. D. Pătrășcanu comicul însuși se diluează prin insistența asupra unui punct de declanșare de natură psihologică, insistență dusă peste marginile admise. De fapt, e un păcat aproape general al multor proze, unde nu e de condamnat faptul că e atent la resortul psihologic al personajelor puse (mai exact, surprinse) în situații comice, ci faptul că insistă pînă la anularea efectului.

Și vom lua, spre exemplificare, doar „Declarația lui Vartolomei“ una dintre cele mai populare și mai mult discutate de critică. Micul funcționar ce-și dorește o decorație și care amintește bine de amărătii lui Cehov sau, într-un fel, de Lefter Popescu al lui Caragiale vrea să-și alcătuiască un discurs. O muscă însă îl distrage, îl irită, îl scoate din sărite, îl înnebunește pînă ajunge să-și distrugă (la propriu) și să-și incendieze propria casă. Și, bineînțeles, va rata și discursul și, consecință firească medalia visată.

E aproape de ceea ce numea Eugen Lovinescu, „metodul deplasării a cîteva mii de tone de apă pentru a pune în mișcare morișca unui copil“¹⁸, deși în ansamblu judecătile critice ale lui Lovinescu erau dicte de rațiuni extraestetice¹⁹.

Notabil este, la D. D. Pătrășcanu, umorul ce izbucnește din instantanee surprinse și pe care autorul le relatează aproape gazetărește, străduindu-se să fie fidel. În acest sens, „În tren“ se apropie de foiletonul gazetăresc. Iar singurul mijloc folosit (deși e impropriu zis mijloc) este limbajul personajelor, limbaj ce trădează snobism, meschinărie, prostie. Schița în discuție este simptomatică pentru o bună parte a prozei sale.

Mai lucrată este „Plimbare“, cu tentă filo-masculină (ca și altele) ce demască un mecanism de frivolitate și conventionalism bine pus la punct. Episodul antologic din această proză, în ansamblu mediocră, este cel din cofetărie cind ni se relatează schimbul de amabilități dintre cele două perechi.

Am mai reținut două personaje înrudite strîns cu cele caragialiene: Ștefan Nicodim, profesorul de demagogie din „Rețetă pentru un discurs parlamentar“ și cucoana Agripina din „Candidat fără noroc“ care în timp ce soțul se odihnește „regulează cu prefectul trebile administrației, ori discută chestiuni de politică înaltă“²⁰.

În cele analizate pînă acum se pot vedea și punctele de contact cu Caragiale și diferențele apreciabile, minus cele calitative, pe care nici nu era nevoie să le mai subliniem.

¹⁸ E. Lovinescu, „Istoria literaturii române contemporane“, vol. II. Ed. Minerva, București, 1973, p. 102.

¹⁹ D. D. Pătrășcanu și întregul grup de la „Viața românească“ s-au pronunțat în 1916 pentru alăturarea în război de Germania. Istoria nu le-a dat dreptate, iar Lovinescu nu i-a iertat toată viață.

²⁰ D. D. Pătrășcanu, „Opere alese“, vol. II Junimea Iași 1972 p. 75.

Se poate înțelege, de asemenea, ce este spontan și ce este influență, făcind precizarea că nu le departajăm decât din motive didactice, acestea manifestându-se simultan.

Diacronic însă, am mai spus-o, spontaneitatea are ascendent, influențele venind să întărească sau chiar să diminueze anumite predispoziții.

Încă din „Amintiri“ observaserăm că există pagini de narațiune, apropiate de Creangă și Sadoveanu, o limbă moldovenească curată, o indiscutabilă fluență a narațiunii, creditindu-l pe D. D. Pătrășcanu că pe un virtual povestitor.

Aceste inclinații dovedite se vor concretiza pe deplin în două povestiri: „Timothei Mucenicul“ și „Arhanghelul Mihail“, care se vor dovedi rezultatul remarcabil al apropierii de Sadoveanu, în viață și literatură, pentru ca mai târziu în cele două volume scoase în colaborare²¹ D. D. Pătrășcanu să meargă pînă la pierderea individualității, ca scriitor.

În „Timothi Mucenicul“ fermecător este — după cum spune G. Călinescu — „stilul biblic prin care preotul și ascultătorul își îndreptățesc libațiile²². Umorul este temperat, moldovenizat, fără acele scințe care pot provoca entuziasmul lectorului sau al auditorului. Fluенța povestirii, limbajul chiar, trimit, inevitabil la Sadoveanu. Ritmul este domol, vraja povestirii te cuprinde și totuși, din cînd în cînd, temperamentul lui D. D. Pătrășcanu se trădează, rupînd monotonia și aducînd, în prim plan, figuri comice, produse directe ale unor situații comice. Așa ne apare spre exemplu, preotul Costache Bârliba din satul Lunca. De altfel întreaga suită de personaje, ce se desfășoară, este foarte puțin sadoveniană. Căci singurul personaj de structură sadoveniană, cu taine nedezvăluite, avînd voluptatea vinului și a vorbei dezlegate este părintele Grigore Timothei. Restul suitei depănate prin gura părintelui Grigore, ne apare destul de aproape de personajele prozei lui D. D. Pătrășcanu. Diferența calitativă este că ele ne sint transmise într-un limbaj înmieresmat, avînd deci ca intermediar cuvîntul ce le stîrnește și le cerne. Aici decupajul, instantaneul, colajul nu-și află locul, povestirea cadru mistuind totul creînd chiar iluzia unei schimbări totale de viziune și mentalitate, creînd iluzia că ne aflăm în fața altui scriitor sau, mai direct spus, iluzia unui epigonism total. Poezia autentică, fiorul liric ce emană din povestire nu pot fi explicate, în nici un caz, prin epigonism, prin imitare, ci mai degrabă printr-o coincidență fericită între cele două structuri temperamentale, aici D. D. Pătrășcanu trădîndu-și partea atît de ascunsă a firii sale.

21 „Din viațile sfîntilor (îSpre Emaus)“ București, Cartea românească, 1924, 262 p. și „Sfîntele amintiri“, II București, Editura librăriei Socec 1926, 253 p.

22 G. Călinescu, op. cit., p. 596.

Lucrurile se complică și mai mult în cazul celei de-a doua povestiri „Arhanghelul Mihail“, unde suprapunerea pare aproape perfectă. A fost remarcată, tot de George Călinescu, tenta spre firile simple, cucernice, a căror poezie stă tocmai în simplitate și a căror sublimitate stă în obscuritate, aceeași ca și la Sadoveanu.

Faptele sunt integrabile în spațiul sadovenian, atîtea cîte sunt, ritmul este cel binecunoscut, limba dulce este cea a marelui povestitor. Undeva, totuși, este o deosebire. Sadoveanu însuși, în povestiri de profil asemănător („Un om necăjit“, „Mergind spre Hirlău“ și multe altele) afectează un ton neutru, mimează o detașare, lăsind povestirea să curgă, angajîndu-se într-un dialog necesar cu personajul, pentru a-l face să se dezvăluie, sugerînd discret compasiunea sa. D. D. Pătrășcanu nu procedează astfel. Nu îndeajuns de cenzurat, se angajează în aprecieri și se lasă sedus de propria sa compasiune. Prea pătimăș pentru a se cenzura, el realizează paralel, o confesiune și o profesiune de credință, care transpar fără tăgadă, printre rînduri.

După ce colaborarea directă cu Sadoveanu a dat rod, acele „vieți ale sfîntilor“, amintite mai sus și unde D. D. Pătrășcanu își pierde aproape individualitatea, acesta a mai avut o ultimă izbucnire în volumul „Un prinț de gală“ (1928), notabil și acesta mai ales pentru schița ce dă titlul volumului.

Am lăsat pentru finalul discuției noastre, care nu și-a propus să epuizeze materialul, cele două lucrări citate și răs-citate, discutate și pomenite de toți exegetii, fără excepție. E vorba de „Înzăpădiți“ (1912) și „Un prinț de gală“ (1925) aflate la extremele unei vieți literare, destul de agitate.

Dacă ar fi să le discutăm pe acestea două, făcînd abstracție de toate celealte, am zice că aici vădește o deosebită știință a construcției, o dozare judicioasă a procedeelor și un control riguros asupra efectelor, o ureche atentă, farmec, umor, acesta îmbinat cu o nesfîrșită compasiune (v. profesorul Jean Renaud). Într-un cuvînt, am anula afirmația noastră, dintru început, referitoare la spontaneitate, instinct, fler, i-am recunoaște — aproape — prozatorului „Vieții Românești“ o conștiință estetică. Ele sunt, fără îndoială, capodoperele — în mic — ale lui D. D. Pătrășcanu.

Socotim că nu e necesar să operăm analize, odată ce ele au fost făcute cu mult spirit și competență de mai mulți dintre comentatori. Am observat că „Înzăpădiți“, are doar momente în spirit caragialian (A la votre, Oprisene!...), ea neobligînd la o filiație-Caragiale. D. D. Pătrășcanu își concentreză aici resursele, dînd un produs original, gama de procedee fiind aici mult mai largă decît în oricare altă parte.

Cît privește „Un prinț de gală“, în care tonul este dictat de bonomia și puterea de înțelegere a omului Pătrășcanu (ca și în alte părți),

ea — credem — ilustrează, în egală măsură, tehnica secvențelor, aici savuroase, având însă un bun liant oferit de pretextul povestirii (o vizită), instinctul artistic care-l oprește de la excese, ironia, ce vine din Caragiale și care dublează, permanent, reacțiile personajului. Comentariul este savuros, cum doar în „Inspecție“ mai întîlnim, autorul nelăsind aici să vorbească, în mod fortuit, doar faptul de viață. Dincolo de stratul comic, el are puterea să înțeleagă și să releve profunzimea unei suferințe disimulate.

|

IV. Concluzii

D. D. Pătrașcanu nu putea avea șansa clasicizării din mai multe motive, nefiind însă nici un autor de ignorat.

1. Predispozițiile sale romantice, structura sa de sentimental l-au condus spre o bună priză la Creangă și Sadoveanu, cu unele pagini reușite. Scânteia originalității nu lipsește, autorul însă nu are pe această linie o individualitate distinctă.

2. Asimilează, cu talent, unele procedee caragialiene, mergind în spiritul marelui prozator. Nu influențele pot explica însă piesele sale scurte, de factură comică. Pare, mai degrabă, rezultatul unor inclinații firești spre latura rizibilă a lucrurilor, fără a ajunge la tonul de satiră, dirijat energetic de Caragiale.

3. Îi lipsește puterea de transfigurare a realității. Are un condei de gazetar, legat direct de faptul observat și nu fără legătură cu specialitatea acestuia.

4. Prizonier al faptului mărunt, el nu are o conștiință estetică capabilă să-l ducă la extragerea unor semnificații majore. Tenta spre o psihologie elementară îl deservește, creind de multe ori — un comic gratuit.

5. Deficitar în construcție, el nu utilizează comentariul și ironia caragaliană, decât în puține proze, de altfel, cele mai bune.

6. Personajele (în majoritatea cazurilor) sunt create de situațiile subsumate lor; au un resort psihologic elementar, dezvăluit doar în măsura în care poate avantaja situația comică.

7. Insistența exagerată asupra mobilurilor — de multe ori minore — care declanșează anumite situații comice, duce la diluarea comicului, la anularea efectelor scontate.

D. D. Pătrașcanu rămîne un umorist care nu poate fi neglijat, cel care a susținut din toate puterile revista „Viața Românească“ la București, autorul de manuale școlare, politicianul bine intenționat, principal și consecvent chiar în greșelile sale. „Înzăpădiți“ și „Un prinț de gală“ se pot citi — oricind — cu o placere reală.

Résumé

D. D. PATRĂȘCANU (1872—1937) est l'humoriste de la Moldavie, bonhomme, aimable, sentimental, adjonction de quotidien, pour voir dans lui l'anormal, pleurant dans la face du passé et rient de défauts sans avoir, la force de la satire ou la tentation d'abîmes psychologique. Reste à voir dans lui le soutien passionné de la revue „La vie roumaine“ par tous les moyens de qu'il disposait; professeur de vocation, écarté en 1918 d'enseignement, il nourrit cette passion en éditant un important nombre de manuels scolaire.

Homme d'action, principal conséquent, il avait l'inquiétude du fait irréalisé, mais aussi la patience du celui qui croit en finalité. Les livres sont, plutôt, des exercices pour des chefs — d'œuvre futures. „Déjeuner de gala“ et „Bloqui sous la neige“ serait toujours lus avec plaisir.